

Nálezy arabských mincí z 8. – 14. storočia na Slovensku a ich možná historicko-numizmatická interpretácia

Ján Hunka

V základných slovenských numizmatických prácach sa už viackrát zdôraznilo,¹ že v rámci peňažných a trhových vzťahov na území dnešného Slovenska možno sledovať domácu razbu mincí iba od prelomu rokov 1000 – 1001, keď začal produkovať vlastné platidlá nový štátny útvar – Uhorské kráľovstvo. Preto by sa dalo čakať, že na našom území neobiehali žiadne mince od rozpadu Západo-rímskej ríše v polovici 5. storočia až do začiatku 11. storočia. Dlhodobý archeologický výskum však priniesol viacero nálezov rôznych druhov zahraničných platidiel, ktoré boli na územie dnešného Slovenska prinesené z vojenských a politických dôvodov, čiastočne aj kvôli zabezpečeniu obchodných vzťahov. Z archeologického a historického hľadiska je významný napríklad fond neskororímskych bronzových mincí zo 4. – 5. storočia a byzantských bronzových, strieborných a tiež zlatých platidiel zo 6. – 13. storočia.² Z obdobia 8. až 10. storočia je známych asi 50 franských a arabských mincí uložených v hroboch staromad'arských bojovníkov. Nálezy bližšie hodnotia jednotlivé štúdie v zborníku Slovenská numizmatika 10, Nitra 1989, hlavne práca G. Nevizánskeho.³

Hoci sú arabské platidlá zastúpené v našich nálezoch len vo veľmi obmedzenom počte, sú schopné poskytnúť určité svedectvo o politicko-hospodárskych pomeroch v regióne dnešného Slovenska, kvôli ktorým sa dostali na naše územie. Doposiaľ je na Slovensku zaznamenaných len 10 nálezov s arabskými mincami. Z nich 9 možno datovať do obdobia 8. – 10. storočia, jeden nález (z Horných Obdokoviec) bol po vedeckom zhodnotení J. Štěpkovou z Náprstkovo múzea v Prahe preradený do mladšieho obdobia. Zatiaľ sa objavili len dve skupiny arabských mincí:

- medený fals z konca 8. storočia;
- 16 ks strieborných dirhemov zo záveru 9. a prvej polovice 10. storočia;
- minca z Horných Obdokoviec je omnoho mladšia, preto neposkytuje žiadne informácie o vývoji Slovenska počas stredoveku.

Sedemnášť milimetrov veľký a 3,364 g ťažký medený fals bagdadskeho kalifa Hárúna-al-Rašída (asi 763 – 809) našli I. Žundálek a M. Soják pri prieskume južného svahu hradného kopca Bratislavského hradu 8. apríla 1992. Mincu typologicky určil V. Suchý z Bratislavy a jeho určenie overil V. Novák z Náprstkovo múzea v Prahe. Podľa ich analýz tento peniaz vyrobili v neznámej mincovni v 181. roku hedžri, čiže v roku 797 nášho letopočtu.⁴ Spomenutá minca je najstaršou slovenskou pamiatkou dokladajúcou vzájomné kontakty s kupcami a obchodníkmi, ktorí prechádzali arabskými oblasťami. Poukazuje na politický a hospodársky význam slovanskej Bratislavy, dôležitého obchodného centra na rieke Dunaj na prelome 8. a 9. storočia. Je pravdepodobne jedným z mála dôkazov o existencii diaľkových obchodných ciest medzi Bagdadským kalifátom a Franskou ríšou v čase vlády Karola Veľkého (768 – 814) a Hárúna-al-Rašída. Je výnimočným nálezom aj na území celej Karpatskej kotliny, lebo z tejto oblasti boli doposiaľ zistené len tri nálezy, ktoré obsahovali spolu 12 zlatých dinárov a strieborných dirhemov z 8. storočia.

¹ HLINKA – KAZIMÍR – KOLNÍKOVÁ: 1976.

² FIALA: 1989; KOLNÍKOVÁ: 1989.

³ NEVIZÁNSKY: 1980.

⁴ HUNKA: 2002.

Oveľa dôležitejšie sú z hľadiska poznania charakteru historického vývoja územia juhozápadného a juhovýchodného Slovenska počas 9. – 10. storočia nálezy 16 dirhemov. Všetky boli objavené počas výskumov staromaďarských pohrebísk spolu s typickým materiálom bojovníckych hrobov.⁵ Je pre ne charakteristické, že boli viacnásobne prederavené, aby sa mohli pripevniť na šaty ich pôvodného vlastníka alebo na postroj koňa. Je zrejmé, že v rámci staromaďarskej society objavenej na Slovensku, sa nepoužívali ako prostriedok peňažnej platby v obchode, alebo pri inej peňažnej výmene. Slúžili len ako šperk, resp. navonok poukazovali na vyššie spoločenské postavenie ich majiteľa.

Tab. 1 Prehľad doterajších nálezov arabských dirhemov na Slovensku

Číslo	Nálezisko	Určenie mince	Literatúra
1.	Dobrá, okr. Trebišov	Abbásovci, Al-Motadhid (892 – 902) – 1 ks; Sámánovci, Ismail b. Ahmed (892 – 907) – 4 ks; Sámánovci, Ahmed b. Ismail (907 – 913) – 3 ks; Sámánovci, Nasr II. b. Ahmad (913 – 942) – 1 ks	Nálezy 2, ⁶ č. 2
2.	Hlohovec	Sámánovci, emir Nasr b. Ahmed (913/914 – 943/944), Samarkand – 1 ks	Nálezy 2, č. 4
3.	Prša, okr. Lučenec	Sámánovci, Nasr II. b. Ahmad (913 – 942), s menom kalifa al-Muktadira (908 – 932) – 1 ks	Nálezy 2, č. 6
4.	Tvrdošovce, okr. Nové Zámky	Sámánovci, Nasr II. b. Ahmad II. (913 – 942), s menom kalifa al-Muktadira (908 – 932) – 1 ks	KOLNÍKOVÁ ⁷ 1961, č. 6; Nálezy 2, č. 8; ŠTĚPKOVÁ ⁸ 1968, č. VIII
5.	Somotor-Veča, okr. Trebišov	Sámánovci, emir Ismail b. Ahmed (892 – 907) – 1 ks; Balch alebo Nasr b. Ahmed (913 – 942), Samarkand – 1 ks	Nálezy 2, č. 9
6.	Brestovec (nesprávne Mudroňovo), okr. Komárno	Sámánovci, Ismail b. Ahmed (892 – 907) – 1 ks; Nasr II. b. Ahmad (913 – 942) – 1 ks	TOČÍK ⁹ 1968, 35, 83, tab. 17; Pramene, ¹⁰ 115, č. 5/149

⁵ TOČÍK: 1968; NEVIZÁNSKY: 1980, 122.

⁶ NÁLEZY 2 – HLINKA – KRASKOVSKÁ – NOVÁK: 1968.

⁷ KOLNÍKOVÁ: 1961.

⁸ ŠTĚPKOVÁ: 1968.

⁹ TOČÍK: 1968.

¹⁰ PRAMENE 1989.

Strieborné dirhemy s hmotnosťou okolo 3,3 g drahého kovu sa v Európe objavili hlavne v období od 8. do 11. storočia, pretože vládcovia panujúci na území severovýchodnej Európy a Bagdadského kalifátu vzájomne obchodovali. Na Východ sa vyvážali hlavne otroci, jantár a iné komodity, Európa požadovala luxusný tovar. Obe strany mali z obchodu obrovské zisky, lebo arabskí vládcovia expedovali pre nich lacné striebro a naopak európski obchodníci radi prijímali mince, ktoré mali hodnotu minimálne 6 – 7 kusov vtedajších denárov. Preto sú nálezy týchto mincí rozšírené od Pobaltia po Nemecko, od Švédska po Britániu a Island. Arabské mince sa väčšinou – ako celé kusy či zlomky – pridávali do pokladov sekaného striebra k európskym a byzantským razbám. Pri obchodovaní záležalo na platbách v odváženom kove, preto nebolo rozhodujúce, kto bol vydavateľom mince. Koncentrácia nálezov arabských mincí ukrytých v 9. – 10. storočí sa zistila pri ústí Visly, Odry, v južnej Škandinávii a na Gotlande, väčší počet nálezov je aj z Podnepria. Najbližšie k nášmu územiu sa poklady sekaného striebra vyskytujú v Poľsku a na severnej Morave, ojedinelé mince sa objavili v Čechách.

Slovenské nálezy arabských dirhemov ale nepatria do tejto kategórie. Zatiaľ neexistuje jediný dôkaz o tom, že by sa u nás vyskytli aj dirhemy prinesené na to, aby ich uložili do pokladov sekaného striebra, lebo všetky sa našli iba v staromaďarskom prostredí, a to v rámci hrovej výbavy pochovaných jednotlivcov. Jasne na to poukazuje jednak ich prederavenie, tiež ich datovanie viažuce sa až k rokom 892 – 942. V podstate ide iba o sámánovské razby panovníkov Ismaila ibn Ahmeda (892 – 907), Ahmeda b. Ismaila (907 – 913), Nasr II. b. Ahmada II. (913 – 942).

Podobnú situáciu v rámci Karpatskej kotliny zistil aj maďarský bádateľ L. Kovács.¹¹ Ten síce do svojho katalógu nálezov mincí zo staromaďarských hrobov zaradil aj takmer 300 arabských mincí bez náleziska, ktoré boli charakteristické prevrtnaním a tým, že sa razili počas vlády sámánovských vládcov v rokoch 892 – 842.¹² Mincí s presnými náleziskami, vrátane slovenských, zistil 63 ks,¹³ to znamená, že 16 mincí zo slovenských nálezísk tvorí 25 % z tohto fondu. Okrem štyroch mincí, aj on zaznamenal iba razby Ismaila ibn Ahmeda až Nasr II. b. Ahmada II., t. j. mince poukazujúce na obdobie najväčšej koncentrácie staromaďarských výbojov do západnej Európy. Ako uvidel vo svojej práci Nevizánsky,¹⁴ nie je známe, že by sa mohli starí Maďari dostať k dirhemom vojenskou cestou, teda spôsobom akým získavali franské razby. Naznačuje, že *sa dostali do nášho*

¹¹ KOVÁCS: 1989.

¹² KOVÁCS: 1989, 78 – 81.

¹³ KOVÁCS: 1989, 120 – 134.

¹⁴ NEVIZÁNSKY: 1980, 124.

¹⁵ NEVIZÁNSKY: 1980, 125.

¹⁶ KOVÁCS: 1989, 122, obr. 28.

prostredia zrejme obchodom. Jeho názor treba čiastočne pozmeniť v tom zmysle, že tieto platidlá mohli byť nadobudnuté obchodom, ale mimo územia dnešného Slovenska – mohli ich sem priniesť napríklad z poľsko-nemeckého prostredia, kde obiehali ako jeden z početných druhov hodnotných platidiel. V prípade, že sa získali na Slovensku, bolo by nutné predpokladať, že sa tu pohybovali arabsko-izmaelitskí obchodníci či zmenárnici. O takých však nemáme žiadne historické správy, hoci ich možno predpokladať. Pretože na Slovensku¹⁵ a v Maďarsku¹⁶ sa zaznamenalo minimum mincí, ktoré by bolo možné spájať s časom príchodu starých Maďarov do Karpatskej kotliny v roku 896, treba predpokladať, že na ich získavanie po tomto roku pôsobili úplne iné činitele. Kovács¹⁷ napríklad uvádza, že hroby staromaďarských bojovníkov sa našli v Haliči a Przemysli – tu sa veľmi ľahko mohli stretnúť s obehom dirhemov, autor sám spomína nález dirhemu z rokov 920 – 921. Dirhemy mohli zachytiť starí Maďari aj v severnom Nemecku. Nie je vylúčené aj prepojenie určitých predstaviteľov staromaďarskej society s vtedajšími hlavnými európskymi obchodníkmi Vikingami, ktorí do svojich pokladov ukladali desaťtisíce kusov týchto mincí.

Do tejto skupiny by mal patriť tiež poklad šiestich mincí z okolia Ružomberku, zaradovaný v roku 1927 do okruhu perzských sasanovských dirhemov. Mal byť uložený v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave, kde sa ale nenachádza (Nálezy 2, č. 1). Bol by jediným pokladom takýchto mincí z obdobia 10. (?) storočia. Pretože uvedené razby neboli nikdy sprístupnené kresbovo či fotograficky, nie je možné bližšie sa k nim vyjadriť.

Zaujímavá je aj minca, ktorá bola v minulosti pôvodne zaradovaná do včasnostredovekého horizontu, ale jej vedecká analýza ukázala, že sem chronologicky nepatrí. Ide o zlatý „arabský dinár z 10. storočia“ z Horných Obdokoviec (Nálezy 2, č. 5; Kolníková¹⁸ 1961, č. 6). J. Štěpková zistila, že ide o marocký dinár z rokov 1587 – 1603. Pravdepodobne súvisí s pokladom novovekých mincí, ktorý bol objavený okolo roku 1942 v uvedenej lokalite. Do bezpečnej skrýše v zemi ho uschovali na začiatku 17. storočia (Nálezy 2, č. 253).

¹⁷ KOVÁCS: 1989, 124, pozn. 644.

¹⁸ KOLNÍKOVÁ: 1961.

¹⁹ ŠTĚPKOVÁ: 1968, č. II; Nálezy 3 – HLINKA – KOLNÍKOVÁ – KRASKOVSKÁ – NOVÁK: 1978, č. 238.

Literatúra

- A. FIALA:** Byzantské mince na Slovensku (6. – 12. storočie). Slovenská numizmatika 10 (1989), 57 – 64.
- J. HLINKA – Š. KAZIMÍR – E. KOLNÍKOVÁ:** Peniaze v našich dejinách. Bratislava 1976.
- J. HLINKA – E. KOLNÍKOVÁ – Ľ. KRASKOVSKÁ – J. NOVÁK:** Nálezy mincí na Slovensku III. Bratislava 1978 (v texte Nálezy 3).
- J. HLINKA – Ľ. KRASKOVSKÁ – J. NOVÁK:** Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Nálezy mincí na Slovensku II. Bratislava 1968 (v texte ako Nálezy 2).
- J. HUNKA:** Arabský bronzový fals z konca 8. stor. z Bratislavy. Slovenská numizmatika 16 (2002), 188 – 190.
- E. KOLNÍKOVÁ:** Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV za roky 1957 – 1961. Študijné zvesti AÚ SAV 6 (1961) 203 – 214.
- E. KOLNÍKOVÁ:** Problémy tovarovo-peňažných vzťahov na Slovensku v 5. – 10. storočí. Slovenská numizmatika 10 (1989), 19 – 42.
- L. KOVÁCS:** Münzen aus der ungarischen Landsnahmezeit. Budapest 1989.
- Nálezy mincí na Slovensku IV** (zost. E. Kolníková a J. Hunka). Nitra 1994.
- G. NEVIZÁNSKY:** K významu a vypovedacej schopnosti mincí v staromaďarských hroboch. Slovenská numizmatika 6 (1980), 121 – 130.
- Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia** (zost. D. Bialeková) I/1. Nitra 1989.
- J. ŠTĚPKOVÁ:** Islámské mince v nálezoch ze Slovenska. Numismatický sborník 10 (1968), 278 – 282.
- A. TOČÍK:** Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1968.

Funde arabischer Münzen aus dem 8. – 14. Jh. auf dem Gebiet der Slowakei und ihre mögliche historisch-numismatische Interpretierung

Resümee

Zwischen nicht alltägliche Funde auf dem Gebiet der Slowakei gehören Münzen aus dem Mittelalter, die vor dem Jahre 1000 geprägt wurden. Da uns nicht genügend andere Quellen zu Verfügung stehen, haben diese Funde einen ziemlich großen archäologischen und historischen Wert. In die Kategorie interessanter Währungen können wir auch die bisher wenigen Funde arabischer silberner Dirhams zählen. Bisher wurden auf dem Gebiet der Südwestlichen und Südöstlichen Slowakei nur zehn Fundstellen arabischer Münzen gefunden. Neun davon können wir in das 8. – 10. Jh. datieren. Die Funde beinhalteten eine Münze genannt Fals (aus Kupfer) und 16 Dirhams. Die goldene Dinar Münze aus dem Ort Horné Obdokovce wurde von J. Štěpková aus dem Náprstkovo Museum in Prag in das 17. Jh. umdatiert. Bisher wurden also nur zwei Gruppen arabischer Münzen festgestellt: 1) kupferner Fals aus dem 8. Jh. 2) 16 silberne Dirhams datiert in das Ende des 9. Jh. und die 1. Hälfte des 10. Jh.

- 1) Der Fals des Harun ar-Raschid, des Kalifen von Bagdad, wurde bei Untersuchungen des südlichen Abhangs des Burghügels in Bratislava gefunden. Die Forscher V. Suchý aus Bratislava und V. Novák aus dem Náprstkovo Museum in Prag fanden heraus, dass er im Jahre 181 der Hidschra, also im Jahre 797 AD, hergestellt wurde. Die Münze bezeugt die große gesellschaftliche Bedeutung Bratislavas an der Wende des 8. und 9. Jahrhunderts. Vielleicht gehört sie zu den wenigen Zeugnissen der Existenz von Fernhandelswegen zwischen dem Kalifat Bagdads und dem Fränkischen Reich in Zeiten der Herrschaft Karls des Großen und Harun ar-Raschid. Auch für das ganze Gebiet des Karpatenbeckens zählt der Fund dieser Münze zu den außergewöhnlichen Fällen.
- 2) Viel bedeutender sind die Funde von den 16 Dirhams (näheres siehe Taf. Nr. 1). Alle wurden bei Untersuchungen von altungarischen Gräberfeldern, zusammen mit Gegenständen, welche für Gräber von Kriegerern typisch sind, entdeckt. Damit sie an die Kleidung des Eigentümers oder an das Geschirrzug des Pferdes gebunden werden konnten, hat man sie mehrmals durchlöchert. Die alten Ungarn konnten an solche Münzen bei ihren Zügen in das Gebiet Norddeutschlands und Ostpolens gelangen. Man kann nicht ausschließen, dass ein Teil der altungarischen Gesellschaft im Zeitraum des 9. – 10. Jahrhunderts Geschäfte mit den Wikingern tätigte, welche den Dirham kannten und ihn als Zahlungsmittel bei größeren Zahlungen benutzten.